

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-2-72-88>

УДК 373.1.02, 373.3/.5.048:331.548

ORCID ID 0000-0001-7217-100X

Зорина Охріменко,

кандидат педагогічних наук,

Інститут проблем виховання НАПН України,

м. Київ

УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ ЗНАЧУЩОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДО ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

***Анотація.** У статті актуалізовано проблему формування професійно-ціннісних орієнтацій, які є джерелом особистісного і професійного зростання. Визначено, що формування професійно-ціннісних орієнтацій активізується під час профільного та професійного самовизначення учнів, адже кожна професія так чи інакше пов'язана з ієрархією цінностей. Окрім цього, значним важелем ефективного професійного становлення особистості є її здатність віднаходити особистісний смисл у майбутній професійній діяльності. Доведено, що виховання несуперечливої системи цінностей забезпечує сумлінне ставлення до професійної діяльності, спонукає людину до творчого пошуку, є запорукою адаптивності до динамічних умов ринку праці, активної і творчої діяльності.*

Відповідно до мети, уточнено зміст поняття «професійно-ціннісні орієнтації учнів до трудової діяльності», розкрито його компоненти, критерії та показники, виокремлено рівні сформованості (високий, середній, низький).

Визначено перелік методик дослідження для вивчення особливостей формування професійно-ціннісних орієнтацій до трудової діяльності у підлітків та старшокласників, які широко використовуються в психолого-педагогічній практиці, що свідчить про їх надійність та відповідність віковому виміру психологічної структури особистості підлітка і старшокласника.

Надано результати проміжної діагностики пізнавального компоненту професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності. Інтерпретація результатів анкетування та методики «Якорі кар'єри» дозволила зробити висновок, що загальний відсоток учнів у яких чітко сформована система знань про майбутню трудову діяльність у цілому становить 14%; 29% учнів властива неповна система знань про майбутню трудову діяльність і 57% учнів має поверхові та несистематичні знання про майбутню трудову діяльність. Також виявлено значні розходження у рівнях знань про власні індивідуальні особливості та відмінність у кар'єрних орієнтаціях у старшокласників і підлітків. З'ясовано, що найменш розвиненим як у старшокласників, так і у підлітків є вміння узгоджувати вимоги майбутньої сфери професійної діяльності і власні індивідуальні особливості.

Визначено, що результати, отримані за методиками не суперечать сучасним напрямкам дослідження (Теорія поколінь, Когнітивна теорія соціальної кар'єри) та результатам теоретико-прикладних досліджень інших фахівців.

Ключові слова: Когнітивна теорія соціальної кар'єри, професійно-ціннісні орієнтації, професійне самовизначення, профорієнтація, Теорія поколінь.

Ohrimenko Zorina,
PhD in Pedagogy,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv.

STUDENTS' AWARENESS OF THE SIGNIFICANCE OF PROFESSIONAL AND VALUE ORIENTATION TO EMPLOYMENT: RESEARCH RESULTS

Abstract. *The article actualizes the problem of formation of professional and value orientations, which is a source of personal and professional growth. It is determined that the formation of professional and value orientations is activated during the profile and professional self-determination of students, because each profession is somehow connected with the hierarchy of values. In addition, a significant lever of effective professional development of the individual is his or her ability to find personal meaning in future professional activities. It is proved that education of a consistent system of values provides conscientious attitude to professional activity, encourages a person to creative search, is a guarantee of adaptability to the dynamic conditions of the labor market, active and creative activity.*

In accordance with the purpose, the content of the concept of “professional and value orientations of students to work” is clarified, its components, criteria and indicators are revealed, the levels of formation (high, medium, low) are singled out.

The list of research methods for studying the peculiarities of the formation of professional and value orientations to work in adolescents and high school students, which are widely used in psychological and pedagogical practice, indicates their reliability and age-appropriate psychological structure of the personality of adolescents and high school students.

The results of intermediate diagnostics of the cognitive component of professional and value orientations of students to work are given. Interpretation of the results of the questionnaire and the method of “Career Anchors” allowed us to conclude that the total percentage of students who have a well-formed system of knowledge about future work in general is 14%; 29% of students have an incomplete system of knowledge about future work and 57% of students have superficial and unsystematic knowledge about future work. There are also significant differences in the levels of knowledge about their own individual characteristics and differences in career orientations in high school students and adolescents. It was found that the least developed in both high school and adolescents is the ability to reconcile the requirements of the future field of professional activity and their own individual characteristics.

It is determined that the results obtained by the methods do not contradict the modern directions of research (Generation Theory, Social Cognitive Career Theory) and the results of theoretical and applied research of other specialists.

Key words: *career guidance, Generation Theory, professional and value orientations, professional self-determination, Social Cognitive Career Theory.*

Вступ. Доведено, що ціннісні орієнтації ініціюють активність особистості, спрямованість, волю, є рушієм ціннісно-орієнтованої діяльності. Відповідно, професійно-ціннісні орієнтації є орієнтиром і джерелом у трудовій

діяльності. Тому, одним із факторів професійної самореалізація особистості є відповідність ціннісних орієнтацій людини цінностям професійної діяльності. Адже, у разі такої конгруентності, цінності виступають джерелом особистісного і професійного зростання, спонукають особистість до постійного саморозвитку.

Зважаючи на те, що професійне становлення сучасних підлітків та старшокласників відбувається в умовах нестабільного ринку праці, трансформацій змісту й умов праці багатьох професій, швидкого розвитку технологій (технології штучного інтелекту, робототехніки, 3D друку, автономні транспортні засоби, біотехнології тощо), – підрастаюча молодь має бути готовою до того, що зміни на ринку праці будуть постійними й непередбачуваними.

Саме тому виховання несуперечливої системи цінностей, яка створює ядро цілісності особистості та виступає каталізатором й ресурсом її саморозвитку, забезпечує сумлінне ставлення до професійної діяльності, спонукає людину до творчого пошуку, – є запорукою адаптивності до динамічних умови ринку праці, активної і творчої діяльності.

Формування професійно-ціннісних орієнтацій в учнів ЗЗСО в сучасних умовах є проблематичним, що пов'язано з загальним занепадом шкільної профорієнтації. Практична відсутність інтересу держави до проблем професійної орієнтації учнів, брак фінансової підтримки наукових розробок, нечисленність компетентних фахівців з профорієнтації, відсутність годин на цілеспрямовану, систематичну профорієнтацію учнів, – призвели до того, що профорієнтація з учнями відбувається у більшості ЗЗСО фрагментарно і не відповідає запитам особистості, що самовизначається.

Процес наближення освітнього процесу в Україні до існуючого у країнах ЄС вимагає розробки та впровадження якісно нового профорієнтаційного

супроводу учня, який має спиратися на вже накопичений величезний здобуток вітчизняної системи профорієнтації, і водночас бути інноваційним. Актуалізується зазначене реформування української освіти, яке передбачає повну модернізацію школи з виокремленням старшої профільної школи, як окремої мережі, в якій учень, по суті самостійно будує свою освітню і професійну траєкторію. Окрім цього, модернізація системи шкільної професійної орієнтації є однією із стратегічних цілей, що висвітлено у Стратегічному плані МОН України до 2024 р., а саме: Стратегічна ціль 2.5: Випускниці та випускники здійснюють свідомий, зважений вибір професії, розуміючи перспективи, які дає завершення того чи іншого рівня освіти (Стратегічний план, 2019). Таким чином, формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності є актуальним запитом сьогодення.

Мета та завдання. На основі теоретичного аналізу проблеми формування професійно-ціннісних орієнтацій дослідити особливості рівнів знань учнів про професійно-ціннісні орієнтації до трудової діяльності та усвідомлення їх значущості.

Відповідно до мети, вирішувалися такі завдання:

1. Уточнити зміст поняття «професійно-ціннісні орієнтації учнів до трудової діяльності», розробити його структурні компоненти та виокремити рівні розвитку;

2. Надати стислий опис результатів проміжної діагностики пізнавального компоненту професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності.

Практичне значення статті полягає у тому, що її матеріали можуть використовуватися у процесі здійснення професійної орієнтації учнів підліткового та старшого шкільного віку.

Методи дослідження. Дослідження сутності проблеми й напрямів її розв'язання здійснювалися з використанням теоретичних методів (аналіз,

синтез, порівняння й узагальнення) та вивчення результатів емпіричних досліджень, що дозволило розкрити зміст поняття професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності, визначити структуру ключового поняття, та виокремити рівні його сформованості, а також емпірично дослідити особливості розвитку пізнавального компоненту професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності.

Для визначення рівнів сформованості показників професійно-ціннісних орієнтацій в учнів було застосовано діагностичні методики, кожна з яких спрямована на вивчення конкретного показника. У своїй сукупності вони дають змогу зробити висновок про особливості перебігу процесу професійного самовизначення учнів, який характеризується привласненням певних цінностей та їх усвідомленням як власних на основі самопізнання та самореалізації у навчально-професійній діяльності.

У статті висвітлено результати проміжного дослідження, які стосуються вивчення рівнів сформованості пізнавального компоненту професійно-ціннісних орієнтацій у підлітків і старшокласників. Для вивчення рівнів розвитку знань про зміст та специфіку майбутньої сфери трудової діяльності ми застосували розроблену нами анкету «Рівень знань про майбутню сферу трудової діяльності», яка дозволяє отримати інформацію щодо особливостей знань учнів старшого підліткового та юнацького віку про зміст та специфіку майбутньої сфери трудової діяльності. Анкета крім загальної мети дослідження, також спрямована на усвідомлення учнем формули вибору професії («хочу», «можу», «потрібно») і може бути використана з метою вивчення особливостей професійного самовизначення учня.

Обробка анкети здійснювалася на основі кількісного та якісного аналізу відповідей учнів. За кожен відповідь «так» нараховувався 1 бал, відповідь «не замислювався» та «ні» – 0 балів. За кожен повну відповідь учень отримує 2

бали, часткову – 1 бал, відсутність відповіді – 0 балів. Максимальна кількість балів – 22 бали. Відповідно учні, які набрали 22-15 балів мають високий рівень розвитку показника, 14-7 балів – середній рівень, 7-0 – низький рівень.

Для вивчення рівнів розвитку показника пізнавального компоненту (усвідомлення значущості професійно-ціннісних орієнтацій для майбутньої трудової діяльності) ми скористалися стандартизованою методикою діагностики ціннісних орієнтацій в кар'єрі «Якорі кар'єри» Шейна (адаптація В. А. Чікер, В. Е. Вінокурова) (Ільїн, 2008). Методика спрямована на виявлення наступних кар'єрних орієнтацій: професійна компетентність, менеджмент, автономія, стабільність, служіння, виклик, інтеграція стилів життя, підприємництво. За підсумками визначається провідна кар'єрна орієнтація. Іноді провідною не стає жодна з них – в такому випадку кар'єра не є центральною в житті особистості.

У дослідженні брало участь 98 учнів 9-х класів і 86 учнів 11-х класів ЗЗСО м. Києва, Запорізької та Рівненської області. Підбір учнів 9-х і 11-х класів для проведення нашого дослідження обумовлений тим, що вони мають перебувати на високому рівні готовності до профільного і професійного самовизначення.

Результати дослідження. Професійно-ціннісні орієнтації учнів до трудової діяльності ми визначаємо як складне інтегральне утворення особистості, що характеризується певними для старшого підліткового та юнацького віку професійно-технологічними знаннями та способами дій, що супроводжуються відповідними морально-ціннісними надбаннями і в результаті цього об'єктивуються в емоційні переживання особистої значущості трудової діяльності в межах певного профілю навчання.

Компонентами (Бех, 2018) професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності визначено: пізнавальний (змістовність і повнота знань);

емоційно-мотиваційний (характер емоційних переживань, первинна сформованість мотивів); критерій довільного імпульсу (відповідальність, характер вольових зусиль); практично-дієвий критерій (сформованість умінь організувати власну професійно-ціннісну діяльність); самоціннісний (рівень самоцінності). Відповідно до компонентів виокремлено такі показники сформованості професійно-ціннісних орієнтацій в учнів: *пізнавальний критерій* (рівень знань про зміст та специфіку майбутньої трудової діяльності та усвідомлення значущості професійно-ціннісних орієнтацій для майбутньої трудової діяльності); *емоційно-мотиваційний критерій* (характер емоційних переживань під час навчання і праці, первинна сформованість мотивів до навчання і праці); *критерій довільного імпульсу* (рівень прояву здатності приймати на себе відповідальність за власну трудову діяльність та сформованість у трудовій діяльності вольових зусиль); *практично-дієвий критерій* (готовність до саморозвитку в трудовій діяльності, дієвість трудових умінь і навичок); *самоціннісний критерій* (рівень усвідомлення самоцінності та оцінка власної спроможності досягати поставлених цілей, певної мети (самоефективність)).

Визначено рівні сформованості професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності: високий, середній та низький.

Високий рівень. Учням цієї групи властива чітко сформована система знань про майбутню трудову діяльність та усвідомлення значущості професійно-ціннісних орієнтацій у ній. Учні позитивно налаштовані до навчання і праці, демонструють високий рівень мотивації. Відповідально ставляться до власної трудової діяльності, виявляють вольові зусилля у ній. Їм притаманна готовність до саморозвитку в трудовій діяльності, дієвість трудових умінь і навичок, що супроводжується усвідомленням самоцінності і втілюється у спроможності досягати поставлених цілей, певної

профорієнтаційної мети.

Середній рівень. Учням цієї групи властива неповна система знань про майбутню трудову діяльність та часткове усвідомлення значущості професійно-ціннісних орієнтацій у ній. Учні позитивно налаштовані до навчання і праці, але не завжди демонструють високий рівень мотивації. Учні періодично виявляють відповідальність до власної трудової діяльності, та не завжди докладають вольові зусилля у ній. Їм притаманна готовність до саморозвитку в трудовій діяльності, але дієвість трудових умінь і навичок ситуативна, що періодично супроводжується усвідомленням самоцінності і не завжди втілюється у спроможності досягати поставлених цілей, певної профорієнтаційної мети.

Низький рівень. Для учнів характерні поверхові та несистематичні знання про майбутню трудову діяльність та значущість професійно-ціннісних орієнтацій у ній. Учні негативно налаштовані до навчання і праці, мають низький рівень мотивації до них. Не відповідально ставляться до власної трудової діяльності, та слабо виявляють вольові зусилля у ній. Учні епізодично виявляють готовність до саморозвитку в трудовій діяльності та дієвість трудових умінь і навичок, що супроводжується непродуктивною самоцінністю і втілюється у не спроможності досягати поставлених цілей, певної профорієнтаційної мети.

Уточнене нами визначення ключового поняття, розробка компонентів, критеріїв та показників, виокремлення рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності, дозволило підібрати діагностувальний інструментарій для проведення проміжного дослідження з метою емпіричного вивчення рівнів розвитку пізнавального компонента професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності.

Обробка результатів за анкетною «Рівень знань майбутньої сфери трудової

діяльності» дала змогу з'ясувати, що на високому рівні сформованості відповідного показника перебувають 18% старшокласників і 10% підлітків, на середньому – 37% старшокласників і 21% підлітків, на низькому – 44% старшокласників і 69% підлітків. Отже, загальний відсоток учнів у яких чітко сформована система знань про майбутню трудову діяльність у цілому становить 14%; 29% – властива неповна система знань про майбутню трудову діяльність і значна кількість учнів (57%) має поверхові та несистематичні знання про майбутню трудову діяльність.

Такі результати свідчать про те, що значна більшість учнів не враховує особливості майбутньої професійної діяльності у власному професійному самовизначенні, не знає повною мірою вимоги майбутньої професії до індивідуально-психологічних особливостей людини, не замислюється про професійно важливі якості в майбутній професії, не враховує зайнятість представників обраної професії на ринку праці.

Результатами зазначеного є те, що приблизно третина учнів (29%) перерахувала лише 2-3 індивідуальні особливості людини важливі для професійного зростання, а 7% учнів загалом не надали відповіді на зазначене питання. Більша частина учнів (67%) на питання «Які кроки вам необхідно здійснити для опанування обраною професією»? обмежилася відповіддю: «..вступити у ВНЗ».

Цікавим є розходження у рівнях знань про власні індивідуальні особливості у старшокласників і підлітків. Так, практично 67% старшокласників надали повну відповідь на питання, що стосуються переліку якостей, які учень частіше всього виявляє в навчальній, трудовій діяльності, самостійній роботі, побуті. Серед підлітків таких – 20%. У старшокласників 70% описали особливості самопідготовки до майбутньої професійної діяльності, у групі підлітків таких – 18%. Особливості «Я-ідеального» розкрито

у 60% відповідей старшокласників і 27% підлітків.

Такі значні розходження, на нашу думку, пов'язані з тим, що старшокласники знаходяться в полі вимог майбутньої сфери професійної діяльності, яка спонукає їх до самопізнання. Натомість у більшості підлітків ще немає чітко вираженої професійної спрямованості.

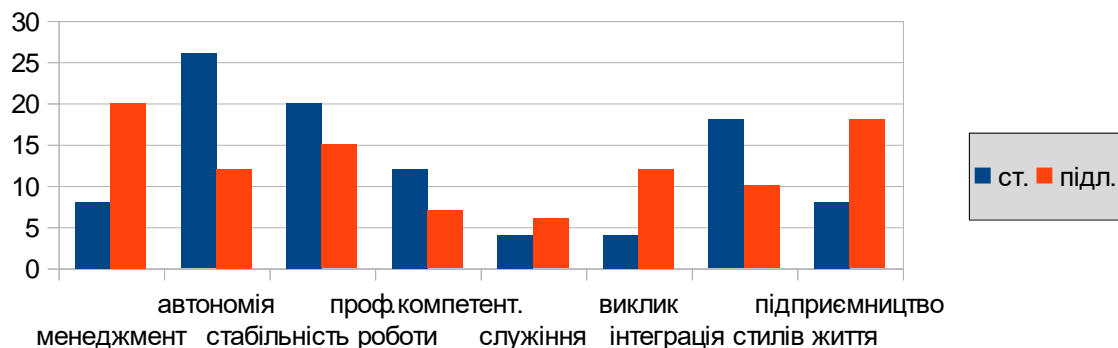
Питання анкети також давали змогу отримати інформацію про вміння учнями узгоджувати знання про себе з вимогами бажаної професійної діяльності. Визначення учнем найважливіших якостей у майбутній професії, що стосується знання норм бажаної професії, має корелювати з питанням, що стосується якостей, які учень частіш всього виявляє у власній навчальній, трудовій діяльності, побуті тощо (знання про себе). Узгодженість має простежуватися також в питаннях, що висвітлюють наявність професійного ідеалу та знання професійно важливих якостей обраної професії. Вміння, узгоджувати між собою вимоги професійного середовища, індивідуальних особливостей та вимог сучасного економічного простору закладені в питанні, що стосується корекції намічених професійних планів у зв'язку з новою інформацією про себе, ринок праці, вимоги професії, та у питанні, яке стосується вміння враховувати зовнішні і внутрішні перешкоди у досягненні професійної мети.

Результати анкетування засвідчили, що саме ця складова професійного самовизначення має високий відсоток учнів на низькому рівні (47% старшокласників і 66% підлітків). Зважаючи на те, що узгодження є необхідною умовою професійного самовизначення, можемо констатувати, що професійне самовизначення сучасних старшокласників і підлітків потребує цілеспрямованого профорієнтаційного супроводу.

Анкета виконувала не лише діагностичну, а й виховну функцію. Це полягало в усвідомленні учнем своїх наявних та потенційних можливостей,

активізації самопізнання і емоційного переживання власного «Я», що є ознакою процесу самовизначення і виступає нагальною потребою старшого підліткового та юнацького віку. Зокрема це питання стосується самоаналізу, вміння працювати над собою, наявності професійного ідеалу, який є необхідною умовою процесу самовиховання, а також вносить чіткість і єдність у спрямованість особистості, аналіз перешкод у досягненні професійної мети, визначення завдань самовдосконалення для успішного оволодіння обраною професією. Цим питанням, за нашою рекомендацією, було приділено додаткової уваги на групових профконсультаціях, які проводилися психологами ЗЗСО за результатами анкетування. Активність учнів у процесі профконсультаування засвідчує, що виховна мета анкети була досягнена.

Результати діагностики наступного показника за методикою «Якорі кар'єри» Е. Шейна (адаптація В. Чікер, В. Вінокурова) (Льїн, 2008) представлено на рисунку 1.

Рис. 1. Порівняння ціннісних орієнтацій в кар'єрі старшокласників і підлітків за методикою «Якорі кар'єри»

Результати представлені на рис. 1 наочно демонструють, що для сучасних старшокласників домінуючими кар'єрними орієнтаціями є: професійна

компетентність, автономія, стабільність роботи, інтеграція стилів життя; для підлітків: менеджмент, автономія, стабільність роботи, виклики, підприємництво. Наймеш виявленими у двох вибірках є мотиви служіння та стабільності місця проживання. На нашу думку, такі розходження вибірок пов'язані з віковими особливостями учнів, а низький рівень мотивації «служіння» – із загальними тенденціями споживацтва, характерними для сучасного часу.

Обговорення. Об'єднуючим моментом у всіх дослідженнях (Волощук, 2013; Лисенко, 2019; Мамчур, 2014; Печерська, 2013), які стосуються професійно-ціннісних орієнтацій є акцентуація уваги на тому, що це індивідуальне (особистісне) утворення, яке забезпечує якість фахової діяльності, а також є одним з найважливіших елементів успішної професійної діяльності.

Однак, зазначені вище науковці зосереджуються переважно на дослідженні особливостей виховання професійно-ціннісних орієнтацій у студентів, обґрунтовуючи це тим, що їх формування відбувається внаслідок взаємодії між двома субстанціями єдиного простору – між особистістю та професією, що детермінують взаєморозвиток. Натомість, на нашу думку, формування професійно-ціннісних орієнтацій відбувається в онтогенезі набагато раніше. Адже професійно-ціннісні орієнтації виступають змістовою складовою професійного самовизначення учнів і є провідною регулювальною функцією самопізнання, самоствавлення, саморегуляції.

Важливим для нашого дослідження є те, що вітчизняні науковці переважно зосереджуються на психолого-педагогічному аналізі механізмів формування ціннісних орієнтацій і їх впливі на розвиток особистості. Натомість зарубіжні дослідники вивчають вплив певних соціально-психологічних факторів на ціннісну сферу працівників, а саме: вплив ціннісних орієнтацій на

кар'єру, позитивний взаємозв'язок професійних цінностей з сімейними та іншими (не професійними) цінностями (Lapierre, Li, Kwan, Greenhaus, DiRenzo, & Shao, 2017), вплив професійних цінностей на самостійність і самоефективність у власній кар'єрі (Wiernik, & Kostal, 2018), формування професійної ідентичності студентів медичних вузів (Haugland, Lassen, & Giske, 2018), соціальних працівників (Levy, Shlomo, & Itzhaky, 2014) тощо.

Сучасна професійна орієнтація, як система допомоги учню у професійному самовизначенні потребує значного оновлення у зв'язку з трансформацією вимог професій до людини (які є орієнтирами, що задають певні рамки для формування професійно-ціннісних орієнтацій учня). Тому ми повністю погоджуємось з тим (Sabina Žagar, 2019), що сучасна молода людина має бути готовою до того, що зміни на ринку праці будуть постійними і непередбачуваними.

Зауважимо, що результати, отримані за методикою «Якорі кар'єри» (Ільїн, 2008), не суперечать Theory of generations (Neil Howe & William Strauss, 1991), відповідно до якої домінуючими кар'єрними орієнтаціями покоління Z (сучасні старшокласники та підлітки) є свобода, стабільність, творчість, баланс між кар'єрою та сім'єю, певний егоїзм та відчуття самодостатності, нетерплячість та підвищена мобільність. Цікавим моментом є те, що для покоління Z важливим у діяльності є отримання зворотного зв'язку від людей, які мають більший досвід, що відкриває перспективи впровадження наставництва.

Згідно з Social Cognitive Career Theory (Lent, Brown, & Hackett, 2005) самоефективність кожного покоління визначається цінностями, які призводять до особистих досягнень. Отже, вибір кар'єри людини буде тісно пов'язаний з домінуючими характеристиками та цінностями його власного покоління. В контексті зазначеного, цікавою є думка (Galuh Prawitasari, 2018), що різниця

цінностей та цілей кожного покоління може впливати на вибір професії особистості, отже, щоб допомогти клієнтам визначити їхні ціннісні навички, професіональний консультант має володіти необхідними навичками.

Таким чином, результати нашого дослідження підтверджують результати теоретико-прикладних досліджень інших фахівців і розкривають можливості вирішення проблеми виховання професійно-ціннісних орієнтацій у учнів до трудової діяльності.

Висновки. Вивчення теоретико-методичних основ формування професійно-ціннісних орієнтацій у учнів дозволило визначити, що система професійно-ціннісних орієнтацій до трудової діяльності – це індивідуальне (особистісне) утворення, яке забезпечує якість фахової діяльності, та є одним з найважливіших елементів успішності у професійній діяльності. Відповідно до того, що кожна професія так чи інакше пов'язана з ієрархією цінностей, формування професійно-ціннісних орієнтацій активізується під час профільного та професійного самовизначення учнів. Окрім цього, значним важелем ефективного професійного становлення особистості є її здатність віднаходити особистісний смисл у майбутній професійній діяльності. Отже, проблема формування професійно-ціннісних орієнтацій у учнів до трудової діяльності в сучасних умовах є надзвичайно актуальною.

Уточнене нами визначення ключового поняття, розробка компонентів, критеріїв та показників, виокремлення рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності, дозволило підібрати діагностувальний інструментарій для проведення проміжного дослідження з метою емпіричного вивчення рівнів розвитку пізнавального компонента професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності.

За результатами діагностики з'ясовано, що значна кількість учнів має поверхові та несистематичні знання про майбутню трудову діяльність.

Виявлено, значні розходження у рівнях знань про власні індивідуальні особливості, та відмінність у кар'єрних орієнтаціях у старшокласників і підлітків. Встановлено, що найменш розвиненим як у старшокласників, так і у підлітків є вміння узгоджувати вимоги майбутньої сфери професійної діяльності та власні індивідуальні особливості.

Висвітлені у статті особливості розвитку пізнавального компоненту професійно-ціннісних орієнтацій у підлітків та старшокласників не вичерпують усіх питань, пов'язаних із формуванням професійно-ціннісних орієнтацій учнів. Перспективним напрямком є визначення рівнів сформованості усіх показників професійно-ціннісних орієнтацій у процесі констатувального експерименту.

Список використаних джерел

- Haugland, B. O., Lassen, R. M., & Giske, T. (2018). Professional formation through personal involvement and value integration. *Nurse Education in Practice*, Mar. (29), 64-69. doi: 10.1016/j.nepr.2017.11.013.
- Lapierre, L. M., Li Y., Kwan, H. K., Greenhaus, J. H., DiRenzo, M. S., & Shao, P. (2018). A meta-analysis of the antecedents of work–family enrichment. *Journal of Organizational Behavior*, 39 (4), 385–401. doi:10.1002/job.2234.
- Lent, R. W. (2005). A Social Cognitive View of Career Development and Counseling. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (p. 101–127). John Wiley & Sons, Inc.
- Levy D., Shlomo, S.B., & Itzhaky, H. (2014). The “Building Blocks” of Professional Identity among Social Work Graduates. *Social Work Education*, Vol. 33, 744-759. doi:10.1080/02615479.2014.883600.
- Prawitasari, G. (2018). The Influence of Generations on Career Choice (Social Cognitive Career Theory). *Konselor*, 7(1): pp. 15-20, DOI: 10.24036/02018718464-0-00.
- Straus, W., Hove, N. (1991). *Generations: the history of America's future. 1584 to 2069*. New York : Harper Perennial.
- Wiernik Brenton, M., & Kostal Jack, W. (2018). Protean and boundaryless career orientations: A critical review and meta-analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 66 (3), 280-307, doi: 10.1037/cou0000324.
- Žagar, S. (2019). The contemporary labour market: how to provide 2career guidance when we do not know exactly what future brings? *Euroguidance Cross Border Seminar Skills for the future 14-15 May 2019*. Bled, Slovenia, pp. 31-47.
- Бех, І. Д. (2018). Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Початкова школа : науково методичний журнал*, 1, 5-10.
- Волошук, І. П. (2013). *Формування професійних ціннісних орієнтацій старшокласників в умовах технічного ліцею*. (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

Ильин, Е. П. (2008). *Дифференциальная психология профессиональной деятельности* (353-359). Санкт Петербург: Питер.

Лисенко, О. М. (2019). *Теоретичні і методичні засади формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів у системі фахової підготовки*. (Автореф. дис. докт. пед. наук). Хмельницький національний університет. Хмельницький.

Мамчур, Є. А. (2014). Психолого-педагогічні основи формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики, 23, 25-28.

Печерська, Г. О. (2013) Професійні ціннісні орієнтації вчителів. *Психологічні науки: зб. наук. праць*, Т. 2., 10, 252-257.

Стратегічний план Міністерства освіти і науки України до 2024 року (2019). Взято з: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/01/strat_plan_mon_2024.pdf (дата звернення: 10.09.2020).

References

Haugland, B. O., Lassen, R. M., & Giske, T. (2018). Professional formation through personal involvement and value integration. *Nurse Education in Practice*, March (29), 64-69. doi: 10.1016/j.nepr.2017.11.013.

Lapierre, L. M., Li, Y., Kwan, H. K., Greenhaus, J. H., DiRenzo, M. S., & Shao, P. (2018). A meta-analysis of the antecedents of work–family enrichment. *Journal of Organizational Behavior*, 39 (4), 385–401. doi:10.1002/job.2234.

Lent, R. W. (2005). A social cognitive view of career development and counseling. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (p. 101–127). John Wiley & Sons, Inc.

Levy, D., Shlomo, S., & Itzhaky, H. (2014). The “Building Blocks” of professional identity among social work graduates. *Social Work Education*, 33, 744-759. doi:10.1080/02615479.2014.883600.

Prawitasari, G. (2018). The influence of generations on career choice (Social cognitive career theory). *Konselor*, 7(1), 15-20. doi:10.24036/02018718464-0-00.

Straus, W., & Hove N. (1991). *Generations: The history of America's future. 1584 to 2069*. New York: Harper Perennial.

Wiernik, B. M., & Kostal, J. W. (2018). Protean and boundaryless career orientations: A critical review and meta-analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 66(3), 280-307. doi: 10.31234/osf.io/ftm2k.

Žagar, S. (2019). The contemporary labour market: How to provide career guidance when we do not know exactly what future brings? *Euroguidance Cross Border Seminar Skills for the future 14-15 May 2019*. Bled, Slovenia, pp. 31-47.

Bekh, I. (2018). Komponentna tekhnolohiia skhodzhennia zrostaiuchoi osobystosti do dukhovnykh tsinnosti [Component technology of ascending personality growth to spiritual values]. *Pochatkova Shkola*, 1, 5-10.

Voloshhuk, I. (2013). *Formuvannia profesiinykh tsinnisnykh orientatsii starshoklasnykiv v umovakh tekhnichnoho litseiu* [Formation of professional value orientations of high school students in the conditions of technical lyceum]. (PhD dissertation, Kyiv)

Ilin, E. P. (2008). *Differentsialnaia psikhologiiia professionalnoi deyatelnosti* [Differential psychology of professional activity]. St. Petersburg: Pter.

Lysenko, O. M. (2019). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia profesiino-tsinnisnykh orientatsii maibutnikh pedahohiv doshkilnykh navchalnykh zakladiv u systemi fakhovoi pidhotovky* [Theoretical and methodical bases of formation of professional and value orientations of future teachers of preschool educational institutions in the system of professional training]. (Dissertation Abstract, Khmelnytskyi).

Mamchur, Ye. A. (2014). Psyholoho-pedahohichni osnovy formuvannia profesiino-tsinnisnykh orientatsii maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy [Psychological and pedagogical bases of formation of professional and value orientations of future teachers of a foreign language]. In *Naukovyj chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya 16: Tvorchia osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky: Vol. 23* (pp. 25–28). Kyiv. [In Ukrainian].

Pecherska, H. O. (2013). Profesiini tsinnisni oriantatsii vchyteliv [Professional value orientations of teachers]. In *Naukovyj visnyk Mykolayivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskogo. Seria: Psykhologichni nauky: Issue 2, Vol. 10.* (pp. 252-257).

Strategichniy plan Ministerstva osvity i nauky Ukrainy do 2024 roku [Strategic plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2024]. (2019). Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2020/01/strat_plan_mon_2024.pdf

Дата подання рукопису 21.05.2020
Дата прийняття рукопису до друку 24.06.2020